

A pedagógus olyan, mint...

Metaforák a pedagógusokról

Összefoglalás: Az iskolai tanítással-tanulással kapcsolatban minden egyetemistának van tapasztalata, így kialakul bennük valamilyen elképzelés, hit, meggyőződés a pedagógus tevékenységéről. Egy Z-generációs, nappali tagozatos csoporttal való közös munkánk során többször érintettük a nevelés-oktatás különböző szintjein dolgozó pedagógusok jellemzőit, amiről időnként ellentétes vélemények hangzottak el, ezért döntöttünk egy olyan szituáció előidézése mellett, amiben megjelenhettek ezek az emlékek, általánosítások. Vizsgálatunkban a metaforaelemzés módszerét használtuk. „A metaforavizsgálat gyakori a tudományos kutatásban, amikor olyan jelenségekről van szó, amelyek másként nem vagy nehezen közelíthetők meg, amikor a fogalom nehezen értelmezhető”. [1] A metaforák új módon nyitják meg előttünk az oktatás, nevelés világát. Olyan eszközök lehetnek, amelyek segítenek meglátni a jót, a rosszat, a pozitívot, a negatívot, a növekedést korlátozó mítoszokat, valamint a lehetőségek tárházát bővítő elképzeléseket. [2] A vizsgálatot a kis minta miatt (N=25) kvalitatív módszert alkalmazó esettanulmánynak tekintjük, aminek legfontosabb eredményeit bemutatjuk az írásban.

Kulcsszavak: Metaforák, kvalitatív vizsgálat, pedagóguskép.

A „jó” pedagógusról

Milyen a jó pedagógus? Gyakran elhangzik ez a kérdés a felnőttek és a gyerekek egymás közti beszélgetésében, de akár olyankor is, amikor az intézményben értékelni kell az ott dolgozó pedagógusokat. Amikor egy hallgató belép pedagógusképzésre, legyen ő jövőendő óvónő vagy középiskolai tanár, szintén megkerülhetetlen, hogy megismerjük azt a képet, ami benne él arról, hogy milyen a jó pedagógus.

* Dunaiújvárosi Egyetem,
Tanárképző Központ,
tudományos főmunkatárs,
c. egyetemi tanár
E-mail: cserneadermann@gmail.com

[1] Vámos Á. (2003a):
Metafora a pedagógiai kutatásban. *Iskolakultúra*, 13., (4.), pp. 109–112.

[2] Jensen, D. F. (2006): Metaphors as a bridge to understanding educational and social contexts. *International Journal of Qualitative Methods*, 5., (1.), doi:https://doi.

[1] Vámos Á. (2003a): Metafora a pedagógiai kutatásban. *Iskola-kultúra*, 13., (4.), pp. 109–112.

[3] Szivák J. (2002): *A pedagógusok gondolkodásának kutatási módszerei*. Budapest: Műszaki.

Magam is szinte mindig feltettem ezt a kérdést, amikor jövőendő tanárokat tanítottam, de akkor is, amikor más szakosoknak andragógia kurzust tartottam. Hogyan lehet erre a kérdésre válaszolni? A leggyakoribb, hogy tulajdonságlistákat írnak fel a válaszadók, ebből akár egyszerű statisztikákat is készíthetünk azokról a jellemző preferenciákról, ahogy az „ideális” pedagógus képe él a hallgató fejében. Az egyik keresőprogram az interneten a „Milyen a jó pedagógus” keresésre 640 ezer találatot ad ki, tehát nagyon nagy népszerűségnek örvend a téma. Egy dologra viszont nem feltétlenül gondolunk: ha a sok pozitív tulajdonság között akárcsak egy negatív is megjelenik, az összes többi jellemzőre olyan hatást gyakorol, ami erősen rontja ezt a megítélést. A jó pedagógustól elvárt tulajdonságok vizsgálata sem egyszerű az egyes szereplőkben, tehát ha meg is kérdezzük például a tanulókat erről a kérdésről, nem jutunk messzire sem a pedagógusjelöltek kiválasztásában, sem a működő pedagógusok értékelésében.

Mivel ez a klasszikus módszer nem jelent megoldást arra, hogy hogyan lehet jellemezni a jó vagy kevésbé jó pedagógust, sőt, kicsit túláltalánosítva a pedagógusok személyét, egyre többen próbálkoznak más kutatási módszerekkel. Így jutottunk el mi is ahhoz, hogy kipróbáljuk a metaforavizsgálat módszerét ahhoz, hogy megtudjuk, hogyan jellemzik az egyetemisták emlékeik alapján az egykori pedagógusaikat.

A metafora, mint vizsgálati módszer a pedagógiában

„A metaforavizsgálat gyakori a tudományos kutatásban, amikor olyan jelenségekről van szó, amelyek másként nem vagy nehezen közelíthetők meg, amikor a fogalom nehezen értelmezhető”. [1] A metafora, mint kvalitatív kutatási eszköz a pedagógia számos területén alkalmasnak bizonyult a vizsgált fogalmakkal és személyekkel kapcsolatos attitűdök, vélekedések megismerésére. A metaforavizsgálat célja, hogy segítsen feltárni és megérteni a belső, rejtett motívumokat, nézeteket és gondolkodásmódot, hogy egyéni jellemzést adjon a vizsgált személyekről, fogalmakról, jelenségekről.

A metaforavizsgálat által a pedagógusok szubjektív élményeinek, elfedett attitűdjeinek mélyebb megismerésére nyílik lehetőség. A jelentésátvitel segítségével olyan interpretációkat is megismerhetünk, amelyek saját élményeik leképeződései. [3]

„Az utóbbi évtizedben a metaforák alkalmazása a kvalitatív vizsgálatok egyik központi elemévé lépett elő. A metafora alkalmas többek között a gondolkodás feltérképezésére, segítségével akár ki is léphetünk a konvencionális gondolkodás keretei közül, hiszen lehetővé teszi a vizsgálati tárgy megértését egy másik tárgy vonatkozásából.” [4]

A metaforák új módon nyitják meg előttünk az oktatás, nevelés világát. Olyan eszközök lehetnek, amelyek segítenek meglátni a jót, a rosszat, a pozitívát, a negatívát, a növekedést korlátozó mítoszokat, valamint a lehetőségek tárházát bővítő elképzeléseket. [2]

Vámos Ágnes szerint a metaforák gyűjtésére többféle eljárás áll rendelkezésre. Mindegyiknek az a célja, hogy a vizsgált személy a szókép valamelyik formájához (hasonlat, metafora, metonímia, megszemélyesítés stb.) forduljon, amikor válaszol. [1]

Dudás Margit a felsőoktatásba belépő tanárjelöltek pedagógusképét vizsgálta, szerinte „a tapasztalatok nyomán kialakult nézetek, elkötelezettségek, vélekedések a pedagógusok, hallgatók gondolkodásának mélyén húzódnak meg. Elemeik képekben, élményekben rögzülnek, a fogalmi gondolkodás számára nehezen hozzáférhetők, nem mindig fejezhetők ki verbálisan”. [5]

Mielőtt rátérnénk saját vizsgálatunkra, egy különleges területen mutatunk be egy példát a metaforavizsgálatok eredményeire.

A javítóintézetekkel és a javítóintézetben dolgozó pedagógusok önmagukkal kapcsolatos metaforáit tárta fel Izsák Hajnalka. A vizsgálat, amit idézünk, Izsák Hajnalkának, a szerző doktorandusz hallgatójának a disszertációjából származik., aki egy budapesti javítóintézetben dolgozó pedagógusokkal készített interjúja során tette fel a kérdést: A javítóintézetben dolgozó pedagógus olyan, mint....

[1] Vámos Á. (2003a): Metafora a pedagógiai kutatásban. *Iskolakultúra*, 13., (4.), pp. 109–112.

[2] Jensen, D. F. (2006): Metaphors as a bridge to understanding educational and social contexts. *International Journal of Qualitative Methods*, 5., (1.), doi:https://doi.

[4] Sántha Kálmán (2016): Metaforaháló és kognitív térkép a tanári nézetek vizsgálatában. *Magiszter*, 14., (2.), pp. 4–11.

[5] Dudás M. (2007): Tanárjelöltek belépő nézeteinek feltárása. In: Falus I. (Szerk.): *A tanárrá válás folyamata*. Budapest: Gondolat, pp. 46–121.

Az eredményeket az alábbi táblázat foglalja össze:

1. táblázat. A javítótézeti tanár metaforái

Forrásfogalmak	Metaforák
1. Gondozó, gondoskodó	<i>kertész gondozó, gondoskodó tyúkanyó oroszlánszelídítő állatkerti gondozó idomár</i>
2. Családtag	<i>szigorúan szerető szülő szigorú nagynéni anya anya és apa egyben (egy személyben)</i>
3. Gyógyító	<i>elmeegógyintézeti ápoló pszichológus</i>
4. Rabszolga, igavonó	<i>taposómalomban dolgozó (ember) ló (lovasszán)</i>
5. Vezető	<i>falkavezér kiképzőtiszt edző</i>
6. Őrző-védő	<i>a jó pásztor smasszerőrmester smasszertyúkanyó</i>
7. Sokrétű műveltséggel rendelkező ember, több szakterületen jártas szakember	<i>polihisztor reneszánsz ember egy pszichológus, egy szülő és egy kiképzőtiszt egyben</i>
8. Oktató, törvénytudó szakember	<i>tanár jogász</i>
9. Élsportoló	<i>olimpikon</i>

Forrás: Izsák Hajnalka (2022) PhD-disszertáció.

Röviden összefoglalva a fenti metaforák a pedagógusok rendkívül sokrétű tevékenységére utalnak: óvnak, gondoskodnak, védelmeznek, gyógyítanak, vezetnek, irányítanak, nevelnek és tanítanak. A diszszertációban ennél sokkal részletesebb elemzést is olvashatunk, de most egy másik vízre evezünk, a Z-generációs egyetemistákat kértük, hogy foglalják metaforába a pedagógusokkal kapcsolatos képeiket.

Egyetemisták metaforái egykori pedagógusaikról

Az alább bemutatandó vizsgálatot 2023.májusában végeztük az ELTE közösségsszervező szak másodéves közösségsszervezés szakos, humánszervező specializációra járó hallgató körében. A hallgatók a tanterv szerint kötelező, „A felnőttképzés módszerei” kurzusra jártak. A nappali tagozatos hallgatók életkora 20 és 22 év közé esett, a csoport létszáma 30 fő volt. A kérdéseinkre összesen 25 fő válaszolt.

A vizsgálatunk célja eredetileg az volt, hogy megtudjuk, mi a véleményük arról, hogy milyen egy felnőttoktató, hiszen elvileg a munkaköri kompetenciájukba, ha a diplomának megfelelő állásban helyezkednek el, szükségük lesz a felnőttoktatóval kapcsolatos elképzelésekre is, akár ők maguk oktatnak, akár képzéseket kell tervezniük a humánerőforrás fejlesztése céljából. Mégis úgy véltük, kezdjük az elején. Mit tud erről egy Z-generációs, 20–22 éves nappali tagozaton tanuló egyetemista, aki 12–13 év iskolai, 3–4 év óvodai múltjával hordoz magában képeket, emlékeket saját pedagógusairól? És mivel 3 félévet eltöltött az egyetemen is, az oktatókról is lehet valamilyen képe.

A vizsgálat módszere: Egyszerű kérdések az óvodától az egyetemen át a felnőttképzés valamennyi szintjén dolgozó pedagógusokról, oktatókról. A kérdés szerkezete: az alany, akiről infót akarunk a kitöltőtől vagyis a célfogalom, „olyan mint” után a válasz, majd indoklása.

„A tanító olyan, mint..... Indoklás:.....”

Metaforaelemzés során a célfogalmakat forrásfogalmakba soroltuk a válaszok alapján egyszerű leíró statisztikai módszerekkel kísérve.

Kezdjük az óvónővel! Az óvodáról minden válaszadónak pozitív emlékei lehetnek, eszerint jellemezte az óvónőket.

[6] Kissné Zsámboki R.–Patyi G. (2018.): Angyalkertek egykor és ma – Az óvoda-pedagógus hallgatók metaforáiban megjelenő óvodakép pedagógiai-történeti vonatkozásai és jelenkori sajátosságai. *Képzés és Gyakorlat: Training and Practice*, 16., (4.), pp. 17–28.

2. ábra. Az óvodapedagógus metaforái

Forrásfogalom	Metaforák
Közeli családtag	édesanya, anyuka, pótanya, második anyuka, nagymama
Nem családtag felnőtt, aki vigyáz a gyerekre	nevelő, felnőtt barát, bébiszitter, dadus
Kisállat védelmezője	madár-anyuka, kiskutya gazdája
Tárgy	meleg takaró, szeretetgombóc

Itt álljunk meg egy pillanatra, érdemes az óvodákról, a korábbi angyalkertekről néhány metaforát idézni a soproni óvóképzős hallgatók körében végzett vizsgálatból:

„Az óvoda anyaméh, mert óvó és biztonságos”; „Az óvoda egy kert, mert gondozni kell a gyermekeket, akik értékesek”; „Az óvoda egy boldog sziget, mert a külvilág rossz érzései háttérbe szorulnak és a játék a fő foglalkozás” „Az óvoda az otthon, mert szerető környezet van, ahol a gyermek biztonságban van”. [6] Ezek a metaforák az óvodától éppolyan pozitív érzellemmel telítettek, mint az ELTÉ-s hallgatók metaforái.

A tanító metaforáiban még mindig dominálnak a pozitív érzellemmel átszótt képek, ugyanakkor volt olyan metafora, ami túlélőként jellemezte a tanítókat nehéz tevékenységük miatt.

3. ábra. A tanító célfogalom forrásfogalmai és metaforái

Forrásfogalom	Metaforák
Családtag	szülő, apuka, nagymama, keresztanya, távoli családtag
Íránymutató	vezető, nevelő, mentor,
Védelmező	biztos pont, 3. szülő, a bicikli kitémasztó kereke
Szeretetforrás	barát, plüss maci
A tudás forrása	bagoly, tudós
Erős ember	túlélő

Forrás: Saját szerkesztés.

A következő kategória, amelynek a jellemzését metaforákkal kértük, a tanár volt. A tanár fogalmában nem különböztettük meg a felső tagozatos és a középiskolai tanárokat, mivel a hallgatói csoportból többen jártak 8 osztályos iskolába.

4. ábra. A felsős és a középiskolai tanár célfogalom forrásfogalmai és metaforái

Forrásfogalom	Metaforák
Érzelmi támogató	rokon, barát, lelkesítő tanító
Iránymutató	vezető, tanácsadó, kormányzó, építész
Segítő	mentor, mankó
Negatív személyiség	mumus, diktátor, katonai vezető, nem kívánatos szülő,
Tudás forrás	könyv
Tekintély	fontos személy
Jó vagy nem	sorsjegy

Forrás: Saját szerkesztés.

Ennél a kategóriánál is többségben vannak a pozitív jellemzések, de már sokkal kevésbé az érzelmekre utalnak, főleg a tanulási folyamatok irányításában betöltött funkciójuk kerül előtérbe. Ez az egyetlen kategória, ahol negatív képek is megjelennek, de lehetséges, hogy ez a megítélés a kamaszkorral is kapcsolatban van. A sorsjegy-metafora a szerencsére utal, a válaszadó szerint szerencse kérdése, hogy milyen tanárt fog ki az ember. Az egyetemi oktató célfogalom forrásfogalmai és metaforái:

5. ábra. Az egyetemi oktató célfogalom forrásfogalmai és metaforái

Forrásfogalom	Metaforák
Tudásforrás	tudós, könyv, könyvtár, lexikon, oktató
Segítő	mentor, segítő, támogató
Kölcsönös kapcsolat	bölcs barát, jó főnök
Tekintély	tiszteletre méltó ember, tekintélyes személy
Tárgy	video

Forrás: Saját szerkesztés.

Az egyetemi oktatóról főleg pozitív képek jelentek meg, különösen érdekes, hogy pozitív érzelmi kapcsolatokra is utalnak, eszerint a hallgatóknak nem a távolságtartás, hanem az együttműködés is a tapasztalatuk körébe tartozik.

Néhány indoklás a hallgatói megfogalmazásokról:

- „Igazából ez az első dolog, ami eszembe jut az óvónőkről, mert az a kép él bennem, hogy szeretettel óvják, nevelik, tanítják a gyerekeket, mint a tyúkanyó a csibéit.”
- „A tanító olyan, mint a biciklin a kitámasztó kerék, mert folyamatosan segítenek és támogatnak, hogy a későbbiekben egyedül is menjen az, amihez most még segítség kell.”
- „A tanár olyan, mint egy mankó, mert ebben a korban már önállóan igyekeznek boldogulni a diákok, de ha segítségre van szükségünk, tudunk kihez fordulni.”
- Az egyetemi oktatóról, másfél év felsőoktatási tapasztalat után főleg a tudás szerepel a metaforákban némi önismerettel: „egy könyv, aki óriási tudással rendelkezik, aminek egy részét át tudja adni annak, akit érdekel.”

Összegezés

A fenti, kis populáción végzett vizsgálat érdekes, és zömében pozitív képet adott a hallgatók emlékeire alapuló metaforák segítségével. Úgy véljük, érdemes lenne folytatni a metaforakutatás kiterjesztésével más szakokra, így például levelező hallgatókra, különböző szakosokra, generációk szerinti vizsgálatok, pedagógus és nem pedagógus/tanárképzésre járó hallgatók eredményeinek összehasonlítása....